

Eräs pohjoissavolainen diftongi-ilmio

Yhtenä pohjoissavon ja eteläsavon eroavuutena LAURI KETTUNEN mainitsee SM II s. 125 sen äänneilmion, että eteläsavon *pühkijä, sünätä, künärä, kūvihtō* -asuja vastaa pohjoissavossa *pühkijä, sünätä, künärä, kuit, kūijhtō*. Ensi näkemältä vaikuttaa kuin pohjoissavossa olisi tapahtunut yleinen äänne muutos $\bar{u} > \bar{u}i$ (vrt. SM III B s. 264). Tällainen äännekehitys ei suinkaan ole tuntematon muuallakaan itämerensuomalaisten kielten piirissä. Pohjois-Viron murteissa $\bar{u}$:tä edustaa yleensä $\bar{u}i$ ensi tavussa, ja sen mukaisesti myös viron kirjakielessä tavataan sellaisia asuja kuin *püidma, süidlane, küinar* jne. (Kettunen EKÄ ss. 134–6). Mutta tämä pohjoisviron ilmio liittyy eräiden toisten pitkien vokaalien diftongiutumiseen. PAUL ARISTEN mukaan (Hiiu murrete häälikud ss. 130–131) Hiidenmaalla korkeita pitkiä vokaaleja $\bar{i}$:tä ja $\bar{u}$:ta artikuloitaessa kielenselkä nousee huomattavasti artikulaation loppuosassa, niin että $\bar{i}$ ja $\bar{u}$ kuuluvat $\bar{i}j$:nä ja $\bar{u}w$:na. Pitkän $\bar{u}$:n kehitys kuuluu samaan ryhmään. Kun pitkää $\bar{u}$:tä muodostettaessa kielenselän etuosa nousee tavallista $\bar{u}$:n artikulaatioasentoa ylemmäksi, se sattuu i :n muodostumiskohtaan. Siten on pitkä $\bar{u}$ oraalisesti äännetty $\bar{u}i$:nä. Lisäartikulaationa on ollut huulten toiminta; mutta suussa tapahtunut korkeampi artikuloiminen on asteittain vaikuttanut huuliartikulaatioon, niin että se on yhä enemmän höltynyt, kunnes kesken entistä pitkää $\bar{u}$:tä huulten pyöristyminen on täysin loppunut ja päinvastoin huulet ovat alkaneet vetäytyä taaksepäin ja muodostaa ahdasta rakoa, mitkä ilmiöt ovat i :lle ominaisia.

Pohjoissavolaisissa murteissa tavataan myös eräänlaista $\bar{i}$:n, $\bar{u}$:n ja $\bar{u}$:n diftongiutumista ($> \bar{u}i, \bar{u}u, \bar{u}ü$), mikä foneettisesti selittyy siten, että kielen jännitys noita pitkiä ylävokaaleja muodostettaessa alkupuolella on höllempi ja vokaalin alkuosa on siksi matalampi kuin loppuosa. Esim. Kiih: *piimē* 'piimää', *puurrik* 'aherrella, puuhailla', *nyummo* päivittelysana, *käs suupū* 'kuoleutuu', *vef hüütü, müünit* 'kapiot', *nüütelō* esim. vasikka heinälatvoja, *süühminen* 'syyhytauti'. Vrt. Kettunen, SM II s. 117, Nirvi, Virittäjä 1950 s. 243. Tällainen ei kuitenkaan ole voinut aiheuttaa pohjoissavolaisia $\bar{u}i$ -tapauksia.

Pohjoissavolaisissa murteissa $\bar{u}i$ esiintyy odotettavan $\bar{u}$:n asemesta vain tietyissä sanoissa, nimittäin seuraavissa.

1. *kyttö* 'valkoinen juova ruskean tai mustan lehmän selässä', 'lehmä, jonka selkä on valkea, kyljet värilliset'. $\bar{u}i$:llinen asu on merkitty seuraavilta paikkakunnilta: *kü¹tto* Kong | *nupokytto* Kars | *kyttöselekä* Kivi Ur SaaJ | *kyttö* Piht PieV Piek | *kyttöselekä* Kart Kuop Nil HeiV Nmes

Pal Puo RisJ SuoS | *küüttö* RisJ Hyr. Tähän sanaan liittyy etymologisesti Maaningalta merkitty lehmän nimi *küitef -rin*. Vrt. Risna: *kyyttef* lehmän nimi | Lönnr. lisäv. *kyyteri* konamn.

kyyttö on alkuaan ollut *üi*:llinen (< *kiüt-); vrt. toisaalta viron (Wied.) *küt* g. *küdu* 'streifig, gestreift', 'schillernd, changierend', 'Vieh mit weissem Rückenstreifen', *küt-küb*, *k-sēlik* 'streifiger Weiberrock', *kuit* = ed.; toisaalta pohjoisviron murteiden (SW) *kiut* g. *kiudu* = *küt*, *kiutküb* = *sēlik*; *küdik* = *kiudik* 'weibl. Rind mit weissem Rückenstreifen'. Sanoihin on yhdistetty vatjan *tšiuuto* 'paita'; vrt. Hiidenmaalla tavattava *küü* 'tribuline seelik' (SETÄLÄ FUF 13 ss. 326—7, SAARESTE LVEM I s. 169). Setälä: »also *kyyttö* = etwa eig. 'ochs od. kuh mit hemd'».

2. *kyyti*, *kyyditä*: *küüt(i)*, *kü'issä* ~ *kü'jissä* 'kyydissä', *kü'ijitä*, *-htö* Kong | *kü'ijilä* (~ *küvilä*) Jor Piek (Tarkiainen ÄTJM s. 1) || *küi|t -jjin* HauV | *kyitmies* Kart | *küi|t* Maan || *küi|t -jin*, *kü'ijitäk* 'kyyditä'. Siil | *kyiti* l. *kyyti*. Nmes || *küi|ti -jjin -iti*, *kü'jistäš* t. *kü'jjistäš* 'kyydistäsi', (*se läks*) *küitäsēmman* 'kiireellä'. Kiih || *kye|ti -jin*. Ilo | *kyit* Tohm Pälkj || *küi|t -jin*. HeiV || *küit* t. *küt* (Kettunen), *küi|t -j'in*, *müö telläsimmöñ küijjin* 'tilasimme kyytiauton'. Ver | mutta: *kyyt* Rääk | *küt* KanN || *kü|ti -vin*. RisJ. — Sana on laina muin.-ruotsista (mruots. *skiuut*). Suomen *kyyti* < *kiüti (vrt. Laihian kirkonkirj. *kiyssä*, Laurosela, ÄTEPM II s. 18). Ks. esim. Setälä, FUF 13 ss. 326, 396.

3. *tyyris*. Tästä sanasta *üi*:llinen muoto on merkitty vain Kongin-kankaalta: *tü'ris* 'kallis', *tü'ris süvvan muttei tühjä*. Lönnr. *tyyris*, *tiuris* (*tiyris*) mm. 'dyr, kostbar'. Pohjois-Savossa ja Joensuun Karjalassa esiintyy myös homonyymi *tiüris* t. *türis* 'tiivis, tiheä': *tiürishuinen* 'tasaluinen (lehmä)'. Maan | *türis* t. *tiüris* 'tiheä, tiivis'. Siil | *tiüris* MuuV | *tyri|s -in* 'tiivis, vedenpitävä, ahdas'. Lip Kont | *tiüris* t. *türis* 'tiivis'. Kiih | *tyyris* 'kallishintainen' (Onko merkitys luotettava?), 'tiivis'. HeiV | *se kahto niin tiüristäš silimiä*. Kite || *tiuri|s -in* 'tiivis, saita'. Hir | *tiuris* Ver. Tästä homonyymisestä sanasta ei ole tiedossani *üi*:llistä asua. Suomen *tyyris* 'kallis' on selitetty kehittyneen seuraavasti: *tyyris* < *tiüris* < *tiuris* < germ. *diuriz (ks. esim. Setälä, FUF 13 ss. 326, 464). Hellquistin mukaan ruotsin *dyr* -sanan germ. alkumuoto on **deuria-* (s.v. *dyr*).

4. *vyyhti*, *vyyhdetä*. Näistä sanoista on *üi*:llinen asu merkitty Kiih, Tohm ja Kong: *vü|hti -hellen*, *vü|hetäk*: *nuora vü|hettän* 'kääritään vyyhdelle', (Lapsella oli matoja:) *ol äika vü|hökset* (myös: *vühti*, *vü|hetäk*). Kiih | *vü|h|t -in -ti*. Tohm | *vü|hetä*: *kahtēntöesta astis sitä märkeä mehteä vü|hetti* lampaan haussa (myös *vü|hetä*, *vüht(i)*). Kong || *vü|h|t(i) -en*: HeiV Kite Valt Nil Iis Juv Risna KanN | *Vyyhti* Nmes (Reijonen) | *vü|hetä(k)*: Kite Kesä Nil Juv. Tämäkin sana on ollut alkuaan *üi*:llinen: vrt. karj. (Genetz)

viühti, *viühte-* 'vyyhti' | Rukajärvi: *viühti -hen*, *viühtöä* 'panna vyyhdelle, vyyhdetä (lankaa)' | Tunkua: *vühti* ~ *viühti* (harv.) | Suistamo: *viühti*, (hevonen) *männä viühätti* 'mennä viihätti'. Onpa Savosta Leppävirroilta merkitty *viyhti* 'vyyhti'. Vrt. myös lyyd. *viht* '(lanka)vyyhti'.

5. *pyynti*, *pyyntö*. Näissä sanoissa diftongi on tavattu vain Kongin-kankaalla: *püinti* 'pyytäminen', (on puhetta Kannaksen talvikalastuksesta:) *èè se òs sekkäp püinti lëëkim päekkoo; èè püinnöllä èëkä millän söatu lähtemä*. Diftongi ei esiinny täällä itse verbissä *pyytää*, joka näyttää sekin alkuaan olleen *iü*-sanoja. Vrt. lp:n *bivddet* 'pyytää'.

6. *kyymel*. Tätä sanaa murteissa käytetään harvoin, koska sitä affektisista syistä kaihdellaan ja sen sijasta viljellään kiertoilmauksia, esim. *vèit tul' silimmin*. Kiih | Ilo. Kiihtelysvaarasta olen merkinnyt *küinellët*, Maaningalta on muistiin pantu *küinäl* (Ahti Rytkönen). Muuten: *kyymel* Ilo | *künel* Kong | *künelkalavo* Kuhmo.

7. *kyynärä*: *küinärä* t. *küinärä*, *küinäräenen* 'kyynärän pituinen'. Kong | *küinärä* (~ *küinärä*). Jor Piek (Tarkiainen, ÄTJM s. 1) | *yhe kyinärä*. Lep | *küinärä* t. *küinärä*. Siil | *kyinärä* Ilo | Kaav (nuorilla: *kyynärä*) | Kart | *küinärä* pituusmitta. Kiih | *kyinäröittäin* kyynärömitalla. HeiV || Kai-nuussa: *kolomiküinäräenen*. Kaj | *küinäräesie haökie*. Hyr | *küinäräm pitunen*. RisJ | SavE: *küinärä* HauV Juv.

Tähän sanaan liittyy etymologisesti *kyynärös-*, *kyynäspää*, *-varsi*: *küinärslü* 'olkaluu'. Maan | *kyinäspiä*, *-peä*: Kars Kart TuuN Kaav Tohm | Ilo (~ *kyynäspiä*) | *küinäspeä* Maan | *küinäspiä* t. *küinäspiä*. Kiih | *kyinävars* Ilo Kaav; *kyynäspeä*, *-piä* on merkitty Kong Pud Ään PieV Son Hyr Kuhmo SuoS PieJ Pälkj Ruske Rääk Uuk Juv KanN | *kyynespiä* Kiur. Kehitys: *küinäspeä* < *küinärspä* < **küinär(ä)spä* < *küinäräispä.

8. *pyyhkiä*, *pyyhkäistä*, *pyyhe* jne. Kettusen murrekartaston mukaan (SM III A 153) *püihki* -asu tavataan pohjoissavolaisissa murteissa etelässä Kiteen—Rantasalmen—Haukivuoren—Laukaan—Petäjaveden linjalle saakka, lännessä Karstulan—Kivijärven—Haapaveden—Pyhännän—Säräisniemen seuduille ja pohjoisessa Säräisniemen—Sotkamon—Kuhmon linjalle. Esimerkkejä Sanakirjasäätiön kokoelmista: *püihkie*, *püihittävaks*, *püihis* (*sūs*), *püihksellünnä*, *püihkäistä* 'kulkea, liikua nopeaan', *püihe* 'pyyheliina'. Kong | *pyihettä* 'pyyheliinaa'. Kiur | *püihettuoh*. Maan | *püihkästä* 'mennä viiletää', *männäp püiheltä*. Siil | *püihäkkä* 'nopea juoksu': *se antä sieväm püihäkaj jänis*. MuuV | *püihkiäp pölüjä*, *püihip pöytä*, *püihästünä* (myös: *püihkässö*, *püihil loppin nürkkis*). Nil | *pyihkiä* ~ *pyyhkiä*. Nmes (Reijonen) || *püihkiä -hin -hittän* 'pyyhkiä', *käššim püihiek*. Kiih | *pyihkäistä*, (*ajjöp*) *pyihälteä*, *pyih|e -keen*. HeiV || *püih|kie -ki -kästä*. RisJ | *püihkästä -ten*. Sot || *püih|kie* -in 'kuivata, puhdistaa esim. pöytä mu-

ruista'. Sär. Tässä sanassa on pohjoissavon murteissa lähdeittävä *ū:stä*. Vrt. karj. RukJ: *pū|ħkie, -hin* 'lakaista, pyyhkiä' | Uht: *pūh|kie, -in* 'lakaista (lattia)'; eteläsavo: *pūħkijä*.

9. *syyni, synnätä: süin(i) -in* 'tarkastus', *hiän ottä süini*'. HauV | *süinätä t. süinätä*. Jor Piek (Tarkiainen ÄTJM s. 1) | *süinätäk* 'tarkastaa', *ei ne nüt nitä nän süinē*. Siil | *süini, süinimies*. RisJ | *öttako käänuš süinissä t. süinissä*. Puo; mutta *sün(i)*: Pal Uta Juv KanN Risna | *sünüttännä*. SuoS. Joensuun Karjalassa ja paikoitellen Kainuussa tavataan takavokaallinen *suini* 'tarkastus, syyni': Ilo Kiih Eno Rääk | *tiesuini* 'tietarkastus'. PieJ | *suiñ -in*. Kite | *suin* Pälkj HeiV | *suinata* 'syynätä'. HeiV Kaj. *Syyni* ja *synnätä* -sanojen originaaleja ovat ruotsin *syn, syna* (mruots. *sýne, sýna*). Miten itäisten savolaismurteiden takavokaalinen asu on selitettävissä? Olisiko verbin originaalin toisen tavun takavokaali aiheuttanut, että murteittain syntyi asu *suunata, josta naapurimurteiden *synätä* -vastineen vaikutuksesta kehittyi *suinata*? On otettava huomioon, että tällainen sana on saattanut eri tahoilla virkamiesten välityksellä lainautua erillisestikin.

On vaikeata löytää yhtenäistä selityserustetta *üi*-diftongin syntyemiselle mainituissa yhdeksässä tapauksessa. Eräiden sanojen kohdalla on luultavaa, että toisen tavun *i* on regressiivisesti assimiloiden vaikuttanut ensi tavun pitkän vokaalin loppuosaan.

Ensi silmäyksellä saattaa näyttää siltä, että sellaisissa sanoissa kuin *syyni, kyyti i:n* takautuva vaikutus ei olisi ajateltavissa, koska *i* savolaismurteissa ei ole synnyttänyt edes palatalisaatiota edellä olevaan yksinäiskonsonanttiin, jos tätä on edeltänyt pitkä ylävokaali (*ū, ü*) tai *u, ü* -loppuinen diftongi. Vrt. Kiih: *täkinaj_jär, yun, rül, täüs lehti pyussa*; Juv (Tarkiainen, mts. 59): *täl, kül, küt, püs*; Ver (Kettunen, mts. 48): *kül, rüh, küt, püs*. Vrt. myös Kettunen, SM III B s. 12. Mutta puheena olevissa sanoissa on liudentumista voinut esiintyä *erikoisgeminaatio* t a p a u k s i s s a, jotka ovat juuri pohjoissavolle ominaisia. Tavataanhan täällä geminoitumisen yhteydessä liudentumista pitkän *u:n* ja *u* sekä *ü* -loppuisten diftongien jäljessä, esim. Kiih: *kyuülisraha, näuürin, këüristä këuürin*. Näin ollen on mahdollinen esim. kehitys *sünin > sünnin > süinnin*. Geminoitumistapauksista *üi* olisi sitten yleistynyt koko paradigmaan. Sanassa *kyyti* diftongi on saattanut syntyä myös heikossa asteessa esiintyvän, molempiin tavuihin jakautuvan siirtymä-äänteen vaikutuksesta: *küäjjin < *küjjin*. Tämä kehitys on voinut tapahtua itsenäisesti eri tahoilla, ja se tuntuu todennäköisemmältä, koska Vermlannin *küt* (*küt*): *küüin* -tapauksen kohdalla ei voi tulla kysymykseen geminoitumiseen liittyvän palatalisaation vaikutus.

Kettusen käsityksen mukaan (SM III B s. 13) savolaismurteiden läntisistä ryhmistä palatalisaatio olisi hämäläis- ja pohjalaismurteiden vaihtoksesta väistynyt ja edelleenkin syrjäytymässä, mitä mm. todistaa se seikka, että Skandinavian metsäsuomalaisien murteessa ilmiö on ollut täydellinen. Siellä liudennusta on esiintynyt konsonanttiyhtymissä, jopa alkuperäisissä geminaatioissakin (*kařsin*, *kallis*), kuten eteläsavossa (*taval-line*, *rikołline*, *ańtti*, *muřti*, *mańsikka*). Sellaiset diftongiutumistapaukset kuin *püinti*, *tüiris*, jotka on merkitty vain läntisen ulkoryhmän pohjoiselta alueelta (Konginkankaalta), voivat hyvinkin viitata näiden murteiden aikaisempaan täydelliseen palatalisaatioon: *püinti* > > *püinti*, *tüiris* > > *tüiris*. Edellisen tapauksen *üi*:tä saatetaan tuskin muuten selittää.

Toisen tavun *i*:n aiheuttamaksi voidaan katsoa myös muutos $\bar{ü} > \bar{üi}$ sanoissa *pyih*|kiä, *-in* ja *vyih*|ti, *-en* t. *-in*. Savolaismurteissa *i*:n regressiivinen vaikutus edelliseen tavuun näyttää olevan mahdollinen nimenomaan *h*:n tai *h*:n sisältävän konsonanttiyhtymän yli. Vrt. Kiih: *vanhin*, *hańhi*, *kařhi*, *puřhistellö*, *terřhistellö* (Nirvi, Virittäjä 1950 s. 250); Juv: *hańki*, *vanhi*(n) (:vanha), *kařhi* (:karho) (Tarkiainen, mts. 60); HirS: *ha'ńih*, *va'ńhi*(n) (Hyyryläinen, Tutkimus Hirvensalmen kielestä s. 26); Ver: *vanhimmia*, *kařh* (Kettunen mts. 49). *Pyyhkiä* ja *vyyhti* -sanoissa *i*:n artikulaatio on siten voinut alkaa ennen tavorajaa, pitkäksi tarkoitettua vokaalin keski-vaiheilla.

Muutos $\bar{ü} > \bar{üi}$ mainituissa tapauksissa on ilmeisesti suhteellisen nuori. Siihen viittaavat eräät seikat. Se tavataan ensiksikin nuorissa lainoissa (*kyiti*, *syini*). Sellainen sana taas kuin *vyyhti* on alkuaan ollut *iü*:llinen, ja muutos *iü* > $\bar{ü}$ ei ole varsin vanha ainakaan murrealueen keskiosissa; *iü*:llinen asu on tämän vuosisadan alkupuolella merkitty vielä Leppävirroilta. Vermlannin *vüht* osoittanee kuitenkin, että savon pohjois-läntisessä ryhmässä *iü* > $\bar{ü}$ on tapahtunut ennen 1600-luvun alkua. Pohjois-Savossa ja Joensuun Karjalassa esiintyy sama diftongi yleisesti sanassa *tüiris*. Tarkiaisen mukaan nykyistä suonenjokelaista paikannimeä *Lyytisin aho* vastaa eräessä v:n 1561 asiakirjassa merkintä *Liutissen ahå* (mts. 64). Tosin näissä yksityisissä sanoissa *iü*:n korvaaminen $\bar{ü}$:llä näkyy suoritettuna eri paikkakunnilla varsin eri aikoina,¹ mutta siitä huolimatta muutos $\bar{ü} > \bar{üi}$ tuskin on ainakaan keskisessä ja itäisessä osassa pohjoissavolaista aluetta kolmeasataa vuotta vanhempi.

Varsin merkillisiä ja mielenkiintoisia ovat sanat *kyinäl* (*kyinel*), *kyinärä* ja *kyinäspiä*. Näiden sanojen *iü*:stä on vanhastaan ollut sellainen käsitys,

¹ Kyseessä ei ilmeisesti ole mikään varsinainen pohjoissavolainen ääntenmuutos *iü* > $\bar{ü}$, vaan toisilta murrealueilta on levinnyt, kunkin sanan kohdalla eri ajankohtana, uusi ääntämistapa.

että diftongi edustaisi aikaisempaa kantaa kuin *ü*. Kehitys olisi ollut seuraavanlainen: *-ün-* < *-üin-* < *-ün-*, esim. *künel > *küinel* > *kyynel*. Vrt. lp *gânjal* < *künel ja mordvE *keñer*, M *keñar* 'Vorderarm, Elle', lpI *kõnar* < *küner. ARVID GENETZ: ». . . *ü* on yhteissuomessa purkautunut *in*:ksi.» (Väh. kirjelmiä XXIII s. 49; viimeksi ERKKI ITRKONEN FUF 29 s. 300). Kun nämä sanat tavataan *üi*:llisinä vain pohjoissavossa ja toisaalta *ü*:llisinä muissa itämerensuomalaisissa kielimuodoissa, ei tunnu mahdolliselta katsoa *üi*:tä kantasuomalaiseksi. Vrt. vir. *künar* g. *künra*, *kündra* 'Vorderarm, Elle', liiv. *kündar* 'Elle', vatj. *tšünnäpä*, lyyd. *küünäspiä*, *künäspiä*, karj. aun. *künäspiä* | vatj. *tšüneled* 'kyynelet', lyyd. *küünäl*, karj. aun. *künäl*, *künel*; pohjoisviron *künar* -sanana diftongi on — kuten mainittu — myöhemmän erikoiskehityksen tulosta.

Näiden sanojen kohdalla on vaikea lähteä mistään savolaispohjaisesta *ü*:tä seuraavan äänteen regressiivisestä vaikutuksesta. Sen sijaan on merkittävää, että karjala-aunuksessa *kyynäl* ja *kyynärä* -sanojen *-n-* on poikkeuksellisesti liudentunut. Vrt. Sui: *künäl* | Sal: *künäl* | Imp: *künēr* | TulJ: *künäl* | Paa: *künäl* | Tun: *künel* | RukJ: *künel* | Tve: *küünel* || Sui: *künäspiä* | Sal | Vit: *künäspeä* | Paa: *künäspēä* | RukJ: *künēspeä*, *künärä* mitta | Tun: *künēspeä*; toisaalta: KorS: *künäspiä* | Ilo: *künespeä* | Uht: *künärä* | Vuon: *künärä*. Karjala-aunuksen *künäl*, *künäspeä*, *künärä* -asuista, jotka levinneisyydestä päätelleen ovat vanhoja karjalaisuuksia, olisi helppo selittää pohjoissavon diftongilliset muodot. Samanlaisten edellytysten vallitessa on Joensuun karjalassa eräitä sanoja lainattaessa lainan antajan pitkä *u* korvattu *ui* -diftongilla. Kiihtelysvaarasta olen merkinnyt sanan (*hiil*)*kuitsa* 'hiilimiilu'; myös Kite Kont Tohm *kuitsa* (karkeata merkintää) id. Samoin olen pannut Kiihtelysvaarasta kirjaan ilmauksen *tuitsa ilma* 'pyry', jota vastaa Pälkj *tuitsa* 'tuisku, purku', Ruske *tuitsa* 'lumisade'. Nämä ovat epäilemättä peräisin karjala-aunuksen murteista. Vrt. Ilo: *küttša* 'hiilimiilu, l. -hauta' | KorS: *kūtšampoltto* 'hiilenpoltto' | Sui: *küttša* 'hiilimiilu', *tüttša* 'tuisku' | Salmi: *tüttšu* 'lumisade', *kuutšu* 'rovio, kasa, keko'. Sanojen originaaleja taas ovat venäjän *куча* 'kasa, läjä, röykkiö' ja *мыра* 'pilvi'. Rajakarjalaisen *ü*:n korvaaminen *ui*:lla Joensuun karjalassa on tietenkin johtunut *-ts-* -yhtymän voimakkaasta palatalisaatiosta, joka on aiheuttanut kielen työntymisen eteenpäin jo tämän pitkäksi tarkoitettua äänteen keskivaiheilla samalla kuin huuliartikulaatio on höltynyt. Lienee kuitenkin vaikeata selittää pohjoissavolaisia *künäl*, *künärä*, *künäspeä* -nomineja lainoiksi nykyisistä karjala-aunuksen murteista. Mutta ne saattavat olla sen karjalaisen kielimuodon vaikutusta, jota vielä ainakin 1600-luvun alussa puhuttiin yleisesti Pielisen—Joensuun Karjalassa ja jonka saarekkeitä on myöhemmin tavattu siellä täällä tällä alueella. Kun *üi*:lliset asut

eivät ole yhteissavolaisia ja kun niitä ei vielä 1600-luvun alussa Vermlannin suomalaisten kielestä päätellen (Ver: *künärä*, *künärittä*, *künärspä* t. *künäspeä*) ole esiintynyt pohjoissavon läntisissä murteissa, niin ne ovat ilmeisesti levinneet jostakin keskuksesta suhteellisen myöhään.

Vielä ovat selitysyrittystä vailla *pyintö* ja *kyttö*. Konginkankaalta merkityn *püintö* -sanan diftongin voimme katsoa olevan peräisin samaan sanaperheeseen kuuluvasta *püinti* -johdannaisesta. Sen sijaan *kiütö* (<< *kiütöi < *kiüttoi) -sanan pariääntiölle on vaikeata löytää selitystä. Väliavokaali *ö* tuskin on kyennyt palataalistamaan alkuperäistä geminaattaa, kun toisen tavun *i*:nkin edellä oleva liudentunut *-tt-* on savolaismurteissa harvinainen (vrt. Nirvi, Virittäjä 1950, s. 250, Tarkiainen, mts. 59, Kettunen, SM III B s. 13). Voisi arvella, että toisen tavun *i*-loppuinen diftongi olisi aikoinaan saattanut harvinaisen *iü*:n mukautumaan *i*-loppuiseksi tai että pyritäessä vanhan *iü*:llisen ääntämyksen pohjalla uuteen naapurimurteista kuultuun *ü*:lliseen ääntämykseen jollakin alueella *ü* substituotoitiin *ii*:llä, jonkinlaisella vähemmän poikkeavalla äänneyhtymällä.

Joka tapauksessa niiden sanojen luku, joissa *ü* on muuttunut *ii*:ksi, on pieni verrattuna niiden määrään, joissa *ü* on säilynyt. Esim. seuraavien Kiihtelysvaaran sanojen ensi tavun *ü* on aina säilynyt, enkä niiden vastineissa muissakaan savolaismurteissa ole tavannut *ii*:tä: *hüüttü*, *hüüttä* 'jäätää ja lumettaa esim. ikkunan', *jüüsttek* 'jyystää', *hüüri* 'vuokra, korko', *küräharrek* 'kyyryharteinen', *lülitelläk* 'hemmotella, mielistellä', *sitä lütä* 'sitä päätä, menoa', *müünit* 'kapiot', *mürpata* 'muuripata', (*süvvän*) *nüüttäk* 'tarkkaan syödä ruoho maasta', *püüttäk*, *püs*, *püvvüs*, *rül* 'räätälin vehje, jolla harsimislangat katkotaan', *rün* 'ryynimäinen lumi; ryyni', *sü* 'puun syy jne.', *sühüttäk* 'syyhyttää', *sürincki* 'sormustin', *süüttäk* 'syyttää', *tün*, *tüten* 'kokonaan', *türü* 'aisan alapää saverikosta lähtien', *tüskä* (lyhyestä käytetty ilmaus) jne.

Luettelemieni sanojen joukossa on muutamia, joiden toisessa tavussa esiintyy *i* ja joiden ensi tavussa odottaisi *ii*:tä esittämieni selityskokeiden nojalla. Eräät sanat ovat kuitenkin varsin uusia lainasanoja (*hyyri*, *ryyni*, *ryyli*, *myyrpata*). Sanassa *myyni* ei taas ole ollut mahdollisuuksia äänteenmuutokseen siitä syystä, että sanaa käytetään vain monikon sijoissa, joissa geminoituminen ei tule kysymykseen. Nomini *tyyni* on *e*-vartaloinen, ja sanoissa *lyylitellä*, *syyrinki* geminoitumiseen ei ole ollut mahdollisuuksia.

R. E. NIRVI